

Egy magyar peregrinus – Bornemisza István – Londonból, 1636-ban írt levele. Ez a nemrégén fölfedezett levél váratlan ajándék az angol–magyar kapcsolatok kutatóinak. Mielőtt tartalmát ismertetném, néhány szót kell szólni a levélíró és a címzett személyéről: egy angliai magyar peregrinus írta egy angol orvosnak, Bornemisza István az ifjabb Baldwin Hamey londoni doktornak 1636-ban.¹

Külföldi tanulását kivéve Bornemisza Istvánról viszonylag keveset tudunk. A *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon* szerint 1599-ben született, és honi, valószínűleg debreceni tanulmányai után külföldre ment, és 1624. július 6-án „lépett a leideni egyetem hallgatói közé”.² Utána pár évig nem hallunk róla, csak 1628 februárjában jelentkezik egy verssel, amivel Kecskeméti N. István nevű, szintén Leidenben tanuló barátja *De sacramentis genere* című disputációját üdvözlí.³ Bornemisza teológiát tanul Leidenben, főleg Johannes Polyander előadásait hallgatja, de a filozófia, illetve a történelem is érdekli, legalábbis erre lehet következtetni két újabb verséből, amivel Vargyasi Dániel (Daniel de Wargyas) filozófiai disputációját közzönti 1630 áprilisában, s amelyek közül az első a *Metire quod audes* címmel egy Titus Livius-idézethez kapcsolódik. A hat alkalmi költő közül a leghosszabb Bornemisza két szerzeménye, ami már ekkor gyakorlott versíróra vall.⁴ Ezt Bornemisza részéről kétéves hallgatás követi, 1632-ben aztán közzéteszi egyetlen hosszabb művét, a *Decas epigrammatum sacrorumot*. Ez a kiadvány mindössze egy példányban maradt fenn, áttekintése azonban mégis több fontos vonást ad hozzá Bornemisza arcképéhez.⁵ Mindenekelőtt a tíz, Jézus Krisztus életének egyes mozzanatait megverselő latin művet a szerző kizárólag leideni szenátoroknak, illetve két leideni tanárnak (a teológus Festus Hommiusnak és az orientalista Ludovicus de Dieu-nak) ajánlja mint „támogatóinak” – más szóval egyetlen magyar sincs közöttük. Érdekes továbbá, hogyan írja alá a fenti ajánlásokat „Stephanus Bornemissa, Ungarus”: magát a teológia és a medicina, az orvostudomány hallgatójának nevezi. Ami a latin versciklust illeti, annak egyik darabjában Bornemisza átveszi a kor „legmodernebb” vívmányát, a képverset, amit előtte csak Szenci Molnár Albert művelt a *Lusus poeticibus*, ez az *Onomasticho-Eucharisticon* kifinomultabb latinságra vall, mint a Szenci Molnáré.

Lehetséges, hogy ekkorra már nyolcadik éve van Leidenben, mert erre a saját publikációján kívül több bizonyíték is akad: Haller Gábor följegyzése, hogy Bornemisza István „egy holnapig” tanította,⁶ valamint még két üdvözlő vers Leidenben disputáló magyarokhoz.⁷

¹ Baldwin Hamey correspondence, The Royal College of Physicians, London, No. 200. A levél fényképének átküldéséért köszönet illeti Felix Lancashire helyettes könyvtárost.

² ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*, 3. javított és bővített kiadás, szerk. Ladányi Sándor, Bp., Magyarországi Református Egyház, Zsinati Iroda, 1977, 90.

³ RMK III. 1424. Stephanus Kecskeméti N. Johannes Polyander professzornál disputál. Népszerű ember lehetett, mert Bornemisza mellett még hat leideni magyar írt hozzá üdvözlő verset.

⁴ RMK III. 1456. Daniel Joh. de Wargyas Transylvanus-Ungarus *Fortitudine* című disputációja Jan Bodecher Benningius professzornál. A disputáció megküldéséért köszönet illeti Oláh Róbert tudományos főmunkatársat (Debrecen).

⁵ RMK: 1481. Teljes címe: *Decas Epigrammatum Sacrorum de Adventu, Nativitate, Circumcisione & Sacro Nomine IESU CHRISTI*”, Lugduni Batavorum, Anno 1632. XIII Ianuar. Az alcím – *Loco Strenae, in symbolum gratitudinis* – sejteti, hogy a leideni egyetemnek hálás az ottani hosszú tanulási lehetőségért.

⁶ *Magyar utazási irodalom, 15–18. század*, szerk. Kovács Sándor Iván, Monok István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 433.

⁷ RMK III. 1485 és 1486. Tölcseki Mihály, *Disp. Theol. Quarta, De Mediatore Christo*, 1632. szeptember 11-én és Uzoni J. Boldizsár, *Disp. Theol. Quinta*, ugyanazon a napon. Uzoniról lásd SZABÓ Miklós, TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, Szeged, JATE, 246. Mindkettő Polyander professzor vezetésével. – Uzonihoz Bornemisza mellett üdvözlő verset írt Haller Gábor, B. I. Tölcseki és Jenei G. István is. B. I. Tölcseki neve nem szerepel *Magyarországi*

Vajon mit tanított Hallernek a Leidenben már ősdíáknak számító, és alighanem több nyelvet beszélő Bornemisza? Bár Haller naplójából ez pontosan nem derül ki, mégis ugyanabban a bekezdésben, amikor arról ír, hogy Bornemisza tanítványa volt, áll egy árulkodó mondat: „Kezdettem az német nyelvben exerceálni [gyakorolni] ujólag magamat.”⁸ Haller Gábor tehát valószínűleg a német nyelvet gyakorolta Bornemiszával, mert jöllehet nem sokkal később pár napra átlátogatott Angliába, angolul sohasem tanult meg. Egy másik lehetőség, ami a *Decas epigrammatum sacrorum* átolvasása után merült fel, az, hogy Haller latin verselést tanult az ebben már nagyon járatos Bornemiszától.

Bornemisza István hosszabb időt töltött Angliában, amit a jelek szerint többször is fölkeresett, s ahol huzamosabb ideig tartózkodott. Korábban egyetlen nyom maradt csak róla: bejegyzése az oxfordi Bodley Könyvtár látogatókönyvébe, amit alulírott félreolvasott, mert a bejelentkezés helyes dátuma 1639. február 12/22, s ahol „Stephanus Burnemisza” így azonosítja magát: „Hungarus, philologiae studiosus” – aminek csak az a jelentősége, hogy Bornemisza magát elsősorban filológusnak tartja, nem csak teológiai műveket akar olvasni az oxfordi nagykönyvtárban.⁹ Valószínűleg már korábban Oxfordban tartózkodott, ha ő az a névvel nem azonosított „Hungarian”, aki 1638-ban kisebb összegű segílyt kap az All Souls kollégium pénztárosától.¹⁰ Azt, hogy mikor járt először Angliában, egyelőre nem tudjuk – lehet, hogy az első magyar csoporttal 1625–1626 táján, de valószínűbb, hogy Bethlen Péterék 1628-as angliai útja után, amelyen részt vett az erdélyi Bornemisza Ferenc is, aki talán rokona volt Istvánnak. Amint az a legújabban talált levélből kiderül, leideni kiadványa után pár évvel, 1636-ban Bornemisza István már Londonban élt, onnan írt segílykérő levelet az ifjabb Baldwin Hamey orvosdoktornak.

A flamand származású Baldwin Hamey-nek már apja is orvosként működött Londonban, hasonló nevű fia, a fiatalabb Baldwin Hamey (1600–1676) már itt született. Leidenben kezdte tanulmányait, melyeket Oxfordban folytatott, hogy aztán végül mégis Leidenben doktoráljon *De Angina* című disszertációjával, 1626-ban, amihez Caspar Barlaeus írt üdvözlő verset. Ezután nagyobb európai körutat tett Párizs, Montpellier és Pádua érintésével, de 1629–1630-ban megint Oxfordban találjuk, ahol doktorátust szerzett, hogy aztán 1634. január 10-én a londoni College of Physicians (később Royal College of Physicians) Fellow-jává avassa.¹¹ 1636-ban már jönevű, híres, házias orvos, lakás-címéről (St Clements Lane) ítélve a hivatás népszerű és módosabb gyakorlati közé tartozik. Mivel lehet, hogy korábban már ő is adakozott csehországi és palatinátusi (pfalzi) menekültek javára, akiknek Oxfordban már 1633-ban gyűjtést rendeztek,¹² továbbá támogatta leideni barátjának fiát, Johann Sigismund Cluveriust oxfordi tanulmányai során,¹³ híre ment, hogy jótékonyága kiterjed más nemzetiségű menekültekre vagy pergerinusokra. Nem lehetetlen, hogy Bornemisza István angol ismerőseitől hallott arról, hogy Hamey segítette Cluveriust, és felmerült benne a gondolat, hogy ő is folyamodik segítségért, mert anyagi körülményei hasonlóan sanyarúak az Oxfordban 1636-ban végzett, hollandiai születésű diákéhoz. Bornemisza alább közölt levelében hangsúlyozza, hogy

---

diákok holland egyetemeken 1595–1918, szerk. Bozay Réka, Ladányi Sándor, Bp., ELTE, 2007. listáján, tehát valószínűleg nem matrikulált Leidenben, hacsak az „I” nem Töltségi Istvánt, Bethlen Péter kísérijét takarja.

⁸ Kovács, MONOK 1990, i. m. 433.

⁹ Wood MS E. 5, fol. 86. „Extranei Nobilis... licentiatu ad studendum in Bibliotheca[m] Bodleiana[m]. A beiratkozás dátuma 1639-re javítandó. GÖMÖRI György, *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789*, Bp., ELTE, 2005 (Magyar diákok egyetemjárása az újkorban, 14), 13.

¹⁰ All Souls College, Oxford, Computus, Variae expensae, 1638: „one Hungarian” kap segílyt.

¹¹ Dr Baldwin Hamey junior életrajzi adatai a *Dictionary of National Biography 1885–1900*, Vol. 24, 131 és a londoni Royal College of Physicians website-ján.

¹² Jesus College, The Bursar’s Account Book 1631–1635, Various and mixt expenses, 1633. Egy évvel később egy nagyobb összeget gyűjtenek „a Cseh Lelkészek” javára.

¹³ John J. KEEVIL, *The stranger’s son*, London, Geoffrey Bles, 1952, 50.

már egy ideje Londonban él, ismer olyan angolokat, akiket Hamey is jól ismer és tisztel, például Daniel Oxenbridge orvost,¹⁴ továbbá – alá kell húznom ezt a tényt – maga is művelt és egyetemet végzett *protestáns*, tehát joggal mondhatja, a királyi Magyarország ellenreformációs intézkedései miatt szenvedett sérelmeket szülőföldjén. Hamey jótékonyására egyébként utal is a latin levél első mondatának egy része arról, hogy a londoni orvos „becsületes peregrinosokat” szokott támogatni.

A jól olvasható, kicsi betűkkel papírra vetett, de elég hosszú, 52 soros, jól megszerkesztett levél fő témája az, mi készítette a magyar peregrinust „édes hazája” elhagyására. Itt első helyen szerepel a török veszedelem, ami a Habsburg-ellenreformációval együtt mintegy két tűz közé szorítja a magyar protestánsokat, köztük Bornemiszt. Aki elveszítette ősi birtokait, és akinek egyetlen célja a tanulás, amit hollandiai akadémiákon kezdett és most Angliában folytatna, ha lenne rá elég pénze. De pénzhánya már odáig fajult, hogy könyveit kell eladogatnia vagy elzalogosítania ahhoz, hogy ne éhezzen. Egy mondatban rossz egészségi állapotára is utal, ami összefügghet szűkös táplálkozásával. Arról, hogy maga kicsoda, számos „testimóniumot” tud felmutatni (itt a „tanúságtételek gazdagságával” alighanem ’album amicorum’-ára utal, nem ajánlólevelekre), köztük I. Rákóczi Györgyére, ha a „Princeps noster” kifejezés őt és nem más, mondjuk a főrangú Haller Gábort fedí, és három leideni professzortól, akiket sorban meg is nevez, köztük egy botanikust és orvosprofesszort, Otho Heurniust, aki már az ifjabb Baldwin Hamey apjával is levelezett, pártfogolta a fiatalabb Hamey-t, tehát neve nagyon jól cseng a londoni orvos fülében.¹⁵ Levelét Londonból, a Szent Pál-székesegyház közelében lévő „Ivy lane” címről írja, a szokásos humanista „Ex Musae meo” aláírással. Nem keltezi pontosan a levelet, úgy gondolja, hogy elég hozzá az 1636-os évszám. Nevéhez („Stephanus Bornemisza Hungarus”) még hozzáfűzi, hogy „Sacrae Theolog[iae] Stud[iosus]”, nehogy Hamey őt imposztornak vélje, és azzal fejezi be levelét, hogy arra „kegyes választ” vár.

Bornemisza István számítása, úgy tűnik, bevált. Ha nem kapott volna olyan jelentős pénzadományt az ifjabb Baldwin Hamey-től, amely kisegítette siralmas helyzetéből, nem juthatott volna el Oxfordba két és fél-három évvel később. Így viszont nevét beírhatjuk Maksai Öse Péter és Tolnai Dali János mellé mint olyan magyar peregrinust, aki hosszabb időt, legalább három évet töltött I. Károly uralkodása idején Angliában. Ami pedig „bujdosását” illeti, ebben az 1636-os levélben elsőként fogalmazott meg magyarként olyan toposzt, amelyiket később több alkalommal használtak angliai protestáns magyarok, például Mezőlaki János, aki jó harminc évvel később folyamodik segélyért William Sancroft londoni püspökhöz.¹⁶ Egyébként Mezőlaki az 1675–76-os év fordulóján hosszú latin versben köszöntötte ifjabb Baldwin Hamey-t, annak a reményében,¹⁷ hogy versét a gazdag orvos díjazni fogja. Nem tudni, hogy ez megtörtént-e, Hamey ekkor már betegeskedett, és 1676 májusában búcsút is mondott orvosi praxisának és II. Károly Angliájának.

De mi lett a további sorsa magának Bornemisznak? Későbbi disputációjánálásokból kitűnik, hogy Debrecenben vagy környékén vállalt lelkeszi állást. 1641-ben Nógrádi Mátyás neki ajánlja *Epistolae ad*

¹⁴ Oxfordi végzettségű londoni orvos, levélkapcsolatban áll Hamey-vel. Lásd a Royal College of Physicians Hamey-gyűjteményt.

¹⁵ Ezek Daniel Heinsius, Johannes Vossius és Otho Heurnius voltak. Heinsius ismert történész, Vossius pedig befolyásos teológus, aki több angollal és holland remonstránssal levelezett. Ezeket az ifjabb Baldwin Hamey személyesen ismerte, sőt egy ideig maga is Otho Heurniusnál lakott Leidenben. KEEVIL 1952, i. m. 19.

¹⁶ Mezőlaki János 1680-as levele William Sancroft-hoz, Tanner-kéziratok 37, fol. 45, Bodleian könyvtár, Oxford. Idézi GÖMÖRI György, *Kultúránk követői a régi Európában*, Bp., Editio Princeps, 2009, 149.

¹⁷ Mezőlaki János *Strena Poetica sive Carmen Hexametrum* című 1676. újévi köszöntő verse az ifjabb Baldwin Hamey-hez, Hamey-levelezés, The Royal College of Physicians, London, 312–314. Említi a verset: KEEVIL 1952, i. m. 186.

Romanos scripta című, a debreceni iskolában tartott értekezését, nyolc évvel későbből pedig fennmaradt egy érdekes ajánlás a *Praxis pietatis* magyar fordításának egyik lapján Margithai Miklóstól, Londonból!¹⁸ Ez így szól: „Bornemissza István földi uramnak jo-akarattýából ajándékozza ez I[ste]nes munkat Margithai Miklós, Londini. 1649” (alatta, más kézírással: „Mense Mayo”). Erről a rejtélyes mondatról korábban azt írtam, lehet, hogy Bornemissza újra meglátogatta Londont és itt történt az ajándékozás.¹⁹ De az sem lehetetlen, hogy Margithai, akiről nem tudjuk, pontosan mikor tért vissza szülőföldjére, Londonból küldte ajándékba ezt a korábban hazulról magával vitt könyvet Debrecenből ismert idősebb „földijének”.

Pár évvel később Kismarjai Veszelin Pál, aki Leidenben Isten hatalmáról (*De potestate Dei*) tart disputációt, Bornemiszát mint „pártfogóját” említi, és őt „református lelkésznek” írja le.²⁰ Kettejük közül Nógrádi biztosan járt Angliában, és gondolom, peregrinációjához hasznos tanácsokat kapott Bornemiszától, bár nem tanult meg olyan jól angolul, mint mentora. Az utolsó Leidenben nyomtatott hír Bornemissza Istvánról a debreceni végzettségű Egrespataki C. Andrásról ered, aki a következő évben, 1656 februárjában disputált teológiából. Ekkor már Bornemissza lemondhatott lelkészi tisztségéről, mert Egrespataki őt „debreceni polgárként” említi.²¹ Az utóbbi teológus latin nyelvű disputációjának az a különös bája, hogy azt szerzője a 17. század közepén, Nógrádi Mátyás és Szoboszlai Miklós református lelkészek mellett, „két debreceni hajdúnak”, feltehetően barátainak ajánlja. Ilyesmi nemigen fordul elő ebben a korban, s nem tudni, ez a túl demokratikus gesztus kihatott-e az alapjában véve konzervatív beállítottságú debreceni presbiterek ítéletére, illetve Egrespataki későbbi karrierjére.

Bornemissza István elég sokáig élt, fennmaradt 1670-ban keltezett végrendelete, amelynek érdekessége, hogy bizonyos összeget hagy a debreceni kollégium olyan diákjaira, akik külföldi akadémiákon kívánják tudásukat gyarapítani.²² Más szóval tehetséges debreceni polgárként végezte életét, olyan emberként, aki nem felejtette el, hogy fiatalon, nehéz körülmények között ugyan, de holland és angol egyetemeken tanulhatott, és az ottani tanulás lehetőségét tovább kívánta adni az újabb nemzedékeknek.

Függelék

Bornemissza István levele Tóth Tünde átírásában és fordításában.

Doctissime ac Humanissime Do[mi]ne Doctor, salve multum
in Domino Iesu.

Praeclaram Domine tuam in Optimum Deum pietatem, in literatos viros, atq[ue] honestos peregrinos favorem ac humanitatem, in pauperes deniq[ue] Christianam tuam charit[at]em, ab alijs commendatam

¹⁸ *Praxis pietatis, azaz kegyesség-gyakorlás*, ford. Medgyesi Pál, Második kiadás, Lőcsén, Brever Lőrintz, 1641. *Régi Magyar Nyomatványok 1636–1655*, Bp., Akadémiai, 2000, 1895. szám. Én a British Library példányát használtam, azon van Margithai bejegyzése.

¹⁹ GÖMÖRI György, *A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrinyi Miklósig*, Bp., Argumentum, 1999, 193.

²⁰ Kismarjai Pál leideni filozófiai disputációját 1653. június 20-án ajánlja a többi közt Bornemissza István „pártfogójának, református lelkésznek”, RMK III. 1844.

²¹ Egrespataki, C. Andreas, *De Festis Christianorum* című disputációját többek között Bornemissza István „debreceni polgárnak” ajánlja. RMK III. 1934.

²² SZENDREY István, *Debrecen története*, I., Debrecen, Alföldi Nyomda, 1984, 596, 227. lábjegyzet. Kerestük a végrendeletet a Hajdú-Bihari megyei levéltárban, de nyoma veszett. A végrendeletet illető adatért köszönet illeti dr. Oláh Róbert tudományos főmunkatársat (Debrecen).

accepi; ideò ego, hoc tristi meo tempore, atq[ue] in gravi admodum necessitate mea, confidenter Do[m]ine ad te, per hanc supplicem meam epistolam accessi. Sum ego, Venerande Domine Doctor, peregrinus, Natione Hungar[us], in ea Hungariae parte natus, quae Rom[ano] Imperatori subest, in qua ille, Protestantiu[m] Christianor[um] Ecclesias, velut alibi locor[um] etiam facit, saepe numero turbat; conscientias hominu[m] cogit; Ministros Dei ex Parochijs removet: suos verò sacerdotes ac Iesuitas promovet. Ubi praeterea & impius Turca, atrocem plerumque devastationem exercet: nam Domine, Turcica barbaries, tertiam ferè Hungariae partem, atq[ue] eam multò pingviorem, jam diu impio bello occupavit, quòd facile ex historia belli Hungarici liquet; im[m]o quotidie adhuc proponit, jmmani suo imperio totam planè Hungariam subjugare. Inde est, Honorande Do[m]ine Doctor, quòd & anno proximè praeterito, infidelis idem Turca multos Christianos Hungaror[um] colonos, ex mandato Caesaris tributum dare nolentes, (: sic nuper attulit fide dignus quidam Hungarus Studiosus:) in perpetuam et diram captivitatem, cum charis liberis & uxoribus, in Turciam vinctos abduxit; bona spoliavit omnia; pagos & villas, igne consumsit. Tanta crudelitate affligitur miserandus populus Hungaricus, ab utroq[ue] Imperatore. Caesar religionem persequitur, Papismum obrudit; & quamvis suos defendere subditos non potest; Turcae tamen tributum pendere non concedit: at impius Turca omnia diripit, aut gravi tributo & mancipalij subjectione premit, atq[ue] servitute. Ô beatam ergò regionem! quae cum Ethnico Turca de civili libertate, & de Christiana religione, bello non concertat; aut quae immunis est à barbaro Turcarum imperio. Ô ter & ampliùs foelicem Britanniam, eà ipsà de causâ! Talibus ego causis, bonis paternis sum spoliatus, dulci patriâ meâ exturbatus; atq[ue] sic, demum, ex Hollandicis Academijs, in hanc pace florentissimam, & admodum benedictam Angliam veni. At dum hîc jam ago, dum vivendi, & sacra mea studia ad gloria[m] Summi Dei promovendi, occasiones capto, (: eheu me infelicem ac miserum hominem!) in gens nunc me quotidiani alimenti inopia premit, severa frigoris acerbitas urget; usq[ue] adeò, ut in hospitio meo, pro sola aliquot septimanarum pernottatione, hospiti meo satisfacere non possim, libellos meos, charos illos vitae magistros, coactus jam sum partim vendere, partim in pignus deponere, pro unico victu quotidiano. Hanc duram egestatis meae calamitatem, illud magis adhuc gravat; quòd homo sim infirmae valetudinis, qui iam in tabis seu consumptionis initio, sum constitutus; nam & febri frequenter post cibum laboro, & ferina cerebri destillatio indesinenter me cruciat. In tanta mea tribulatione, nulla mihi alia consolatio super est, quàm ut piorum hominum, dequorum charitate & humanitate audivi, Christianam jmplorem liberalitatem: aut enim fame ac frigore pereundum mihi; aut, si in vita hac me conservare velim, auxilium petendum est à pijs hominibus. Porrò, Vir Humanissime, quis ego sim in fidei professione, in morum probitate, & vitae honestate, facile Do[m]ine cognoscere potes, si lubeat tibi, ex ampliùs testimonijs, quibus me Princeps noster, populares mei, Academia & Ecclesia Lugduno Batava, & deniq[ue] multi clarissimi Doctores ac Professores ornaverunt, ut Daniel Heinsius, Johan[nes] Vossius, Otho Heurnius Medicinae & Anatomiae Lugduni Professor. &c. Hic etiam me nôrunt, & per humaniter exceperunt ante aliquot menses, optimi isti viri: Doctor Gouge, D[octo]r Stoughton D[octo]r Oxenb[r]idge, & alij. Jn summa: ego hoc tempore admodum pauper sum homo, sed tamen honestus vir, probae familiae, at[que] homo literatus: Itaq[ue] Honorande D[octo]r à te humillimè peto, ut benignè velis, manum Christianae tuae charitatis mihi aperire, & gravissimam inopiam meam gratiosè sublevare. Certè Domine hac vice valdè opportunè, ac non indigno esurienti pauperi franges, panem solitae charitatis tuae. Domin[us] Iesus, te Do[m]ine, diu sospitem atq[ue] superstitem conservet.

Amen Amen!

Datum Londini, in Ivy leane,
ex Musaeo meo. 1636.

Stephanus Bornemisza Hungarus
Sacrae Theolog[iae] Stud[iosus]
benignum resp[on]sum praestolatur.

Nagy tudományú és műveltségű doktor úr, sok üdvözlettel
Jézus urunk nevében.

Uram, mások ajánlásaiból megismertem a te ragyogó kegyességedet a jóságos Istenben, s a művelt férfiak iránti és a jóra való peregrinusokkal szemben tanúsított gyámolításodat és emberségedet, illetve a szegények iránti krisztusi irgalmasságodat, ezért én, szomorúságom idején s felette súlyos nélkülözésben, bizakodással telve küldtem uram, hozzád jelen esdeklő leveletem. Tiszteletre méltó doktor uram, én peregrinus vagyok, magyar nemzetiségű, Magyarország azon részében születtem, mely a római császárnak van alávetve, ott, ahol a protestáns keresztények egyházait, mint ahogy más egyéb helyeken is teszi, gyakorta zavargatja, az emberek egyetértését korlátozza; Isten szolgáit a parókiákról elmozdítja, s inkább a saját papjait s a jezsuitákat támogatja. Ahol ráadásul a kegyetlen török irgalmatlan és hatalmas pusztítást végez: uram, a barbár török már Magyarországnak gyakorlatilag egyharmadát, s éppen a legtermékenyebbet, már rég kegyetlen háborúval elfoglalta – mely a magyar háborúk történetéből világosan kiderül, sőt még most is nap mint nap nyíltan arra készül, hogy egész Magyarországot alávesse hatalmas birodalmának. Ebből kifolyólag, tiszteletre méltó doktor úr, a tavalyi évben ama istentelen török sok keresztény magyar lakost, aki megtagadta az adófizetést a császárnak (mint ahogy a minap egy megbízható tudós magyar hírül adta) rabláncon hurcolt el örökös és kemény rabságra ártatlan gyermekestül és feleségestül, megfosztva őket minden javaiktól, a falvakat és majorokat felégette. Ilyen kegyetlenségtől van sújtva a százalomra méltó magyar nép mindkét uralkodótól. A császár üldözi a vallást, a pápista hitet erőlteti, jóllehet saját alattvalóit megvédeni nem képes; a töröknek adót fizetni nem enged: ám a kegyetlen török mindent elragad, vagy pedig súlyos adókkal és rabszolgasággal elnyomja őket. Ó, milyen boldog ezért e vidék, mely nem vív háborút a török néppel a lakosok szabadságáért, sem a keresztény hitéért, vagyis: amelyik mentes a törökök barbár birodalmától! Ó, háromszor vagy azon felül boldog Britannia épp ezért! Ilyen körülmények közt atyám javaitól megfosztva s édes hazámból elüldözve – eljutottam végre a holland akadémiaikról a békével virágzó, s oly igen áldott Angliába. Ám amióta itt vagyok, hogy megélni és szent tanulmányimat s a Magasságos Isten dicsőségét előmozdítani lehetőségem adódjék (jaj, én szerencsétlen és nyomorult ember!) – most a napi élelem súlyos hiánya sanyargat, a szigorú fagy keménysége sújt, olyannyira, hogy szálláson mindössze néhány hét eltöltésére a vendéglátómnak eleget tenni nem tudva, könyveimet, az élet kedves tanítómestereit, részben kénytelen voltam eladni, részben pedig zálogba vetni egyetlen napi ellátásért. E nyomasztó megpróbáltatásaimat még inkább súlyosbítja, hogy gyenge egészségű ember volnék, aki már sorvadásnak vagy fogyásnak indult – talpra álltam, ám evés után gyakran belázasodom és szünni nem akaró, kegyetlen agyhurut gyötör. Ennyi nyomorúságom közepette nem maradt más vigasztalásom, mint az, hogy az istenfélő embereknek, kiknek kegyességéről és emberségéről hallottam, krisztusi nagylelkűségéért könyörögjem: hogy vagy elpusztuljak akár az éhségtől, akár a hidegtől; vagy pedig, ha életemet meg akarom tartani, segítséget kérjek jámbor férfiaktól. Azt pedig, igen kegyes férfiú, hogy ki is volnék én, hitem gyakorlásából, erkölceim tisztaságából s életem tisztas voltából, uram, könnyen megtudhatod; hadd szabadjon neked [említést tennem] a tanúságtételek gazdagságából, melyekkel engem előljárónk,²³ társaim, a Leideni Akadémia és Egyház, továbbá számos híres doktor és professzor megtiszteltek, mint Daniel Heinsius²⁴ vagy Johannes Vossius²⁵ és Otho Heurnius,²⁶ az orvostudomány és anatómia professzora Leidenben, stb. Itt is ismernek engem és emberségesen fogadtak pár hónappal ezelőtt

²³ A „fejedelem” szó így is értelmezhető.

²⁴ Daniel Heinsius (1580–1655).

²⁵ Gerardus Johannes Vossius (Gerrit Janszoon Vos, 1577–1649).

²⁶ Otho Heurnius (Otto van Heurn, 1577–1652).

eme kiváló férfiak: Doktor Gouge,²⁷ Dr. Stoughton,²⁸ Dr. Oxenb(r)idge²⁹ és mások. Összegezve: én jelenleg rendkívül szegény ember vagyok, ámbátor becsületes férfi egy derék családból és írástudó ember. Ezért alázatosan könyörgök hozzád, tisztelendő doktor, hogy légy jóindulattal, nyújtsd ki felém krisztusi szeretetednek kezét, s kegyesen enyhítsd az én hatalmas nyomorúságomat. Uram, ez alkalommal biztosan, nagyon is alkalmasan s nem is méltatlan éhező szegénynek törzs szokásos irgalmasságod kenyeréből. Az Úr Jézus őrizzen meg téged, uram, erőben és egészségben. Ámen, Ámen!

Kelt: London, Ivy Lean³⁰
a dolgozószobámból

Bornemisza István magyar diák
a Szent Teológia Tanulmányában
kegyes választ várva

GÖMÖRI GYÖRGY – TÓTH TÜNDE

---

²⁷ William Gouge (1578–1653).

²⁸ John Stoughton (1593 k.–1639) I. Rákóczi György híve.

²⁹ Daniel Oxenbridge (1570–1642).

³⁰ Helyesen: „Ivy Lane”.